

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
БИОЛОГИЯ ЖӘНЕ БИОТЕХНОЛОГИЯ ФАКУЛЬТЕТІ
БИОАЛУАНТҮРЛІЛІК ЖӘНЕ БИОРЕСУРСТАР КАФЕДРАСЫ

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ А.ЛЪ-ФАРАБИ
ФАКУЛЬТЕТ БИОЛОГИИ И БИОТЕХНОЛОГИИ
КАФЕДРА БИОРАЗНООБРАЗИЯ И БИОРЕСУРСОВ

Ғалым - цитолог, гистолог, биология ғылымдарының докторы, профессор Қазақстан Ұлттық Ғылым Академиясының Құрметті мүшесі, Қазақстан Ұлттық Жаратылыстану Ғылымдарының Академиясының және Ресей Жаратылыстану Академиясының академигі Сапаров Қуандық Әбенұлының 75 жылдығына арналған

«ЗАМАНАУИ БИОЛОГИЯ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БИОАЛУАНТҮРЛІЛІКТІ САҚТАУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ» тақырыбында
Республикалық ғылыми–әдістемелік конференция
24 қараша, 2017 ж.

Республиканская научно-методическая конференция
«АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ БИОЛОГИИ И СОХРАНЕНИЯ БИОРЕСУРСОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»,
Посвященная 75-летию ученого-цитолога, доктора биологических наук, профессора, Почетного члена Национальной Академии Наук Республики Казахстан, академика Казахстанской национальной академии естественных наук и Российской академии естествознания
Сапарова Қуандық Абенұлы
24 ноября 2017 г.

Алматы 2017

Төрбекқызы Д., Атаева Г.М. ДӘРІЛІК ТҮЙМЕДАҚТАҒЫ АСКОРБИН ҚЫШҚЫЛЫ ДӘРУМЕНДЕРІН АНЫҚТАУ	66
Түменбаева Н.Т. СЕКСЕУІЛ АЛҚАБЫНДАҒЫ ЗИЯНКЕС - ҚАБЫРШАҚҚАНАТТЫЛАРДЫҢ ТҮР ҚҰРАМЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ	68
Turasheva S., Boguspaev K., Faleyev D., Alnurova A., Kapytina N., Portnoy V. CLONAL PROPAGATION OF THE RUBBER ENDEMIC <i>SCORZONERA TAU-SAGHYZ</i> LIPSCH. ET G.G. BOSSE	70
Турлыбекова Г.К., Завалишина А., Айгерим С., Турлыбекова А. ОЦЕНКА ЧИСЛЕННОСТИ ВИДОВ ДНЕВНЫХ ХИЩНЫХ ПТИЦ КАРАТАУСКОГО ЗАПОВЕДНИКА	72
Тұрыскелді Ш.С., Матаева К. С., Аблайханова Н.Т., Кулбаева М.С., Аблайханова Нурзат, Төлеуханов С.Т. БИОЛОГИЯЛЫҚ ЫРҒАҚТЫЛЫҚ ПЕН ТЕРІДЕГІ БИОЛОГИЯЛЫҚ АКТИВТІ НҮКТЕЛЕРДІҢ БАЙЛАНЫСТЫЛЫҒЫ	74
Тұрғара Ж.Д., Муратбаева А.С., Назарбекова С.Т. ЖАЛҒЫЗТӨБЕ ЖӘНЕ СУХАМБАЕВ АУЫЛДЫҚ ОҚРУГТАРЫНДАҒЫ МАЛ ЖАЙЫЛЫМДАРЫНЫҢ ӨСІМДІКТЕР ЖАБЫНЫНА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТАЛДАУ	75
Шектыбаева С.С. УЛУЧШЕНИЕ ОРГАНОЛЕПТИЧЕСКИХ СВОЙСТВ ВОДЫ С ПОМОЩЬЮ МИКРОВОДОРОСЛЕЙ	77
Жумабаева Б.А., Джангалина Э. Д., Шыңғысқызы Н., Шамшадин Д. КӨКӨНІСТІК ҮРМЕБҰРШАҚ СОРТУЛГІЛЕРІН ЖЕРСІНДІРУ БАҒЫТТАРЫ	78

Секция 2

Эколого – генетический мониторинг природной среды, биоты и человека

Абдукаримов А.М., Сырымбетов С.Т. ОРМАН ЗИЯНКЕСТЕРІНІҢ БИОАЛУАНДЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ОЛАРМЕН КҮРЕСУ ШАРАЛАРЫ	81
Адилова М.Т. ТҰРҒЫНДАР ДЕНСАУЛЫҒЫНА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАРДЫҢ ҚАУІП ҚАТЕРІН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕМЕСІ	83

**КӨКӨНІСТІК ҮРМЕБҰРШАҚ СОРТҮЛГІЛЕРІН
ЖЕРСІНДІРУ БАҒЫТТАРЫ**

Жумабаева Б.А., Жангалина Э. Д., Шыңғысқызы Н.,
Шамшадин Д.

*Аль-фараби атындағы қазақ ұлттық университеті,
n-shyngys@mail.ru*

Қазақстан Республикасының аграрлық азық-түлік саясатының стратегиялық міндеттері болып тиімді, бәсекеге қабілетті ауыл шаруашылығы өндірісін қалыптастыру болып табылады. Ауыл шаруашылығының басты міндеті тағамның жоғары деңгейін және сапасын қамтамасыз ету. ДДҰ мәліметтері бойынша аурулардың 80% тамақтану бұзылыстарымен, ал 41% өздігінен тікелей детерминациялануымен байланысты. Қазіргі заманғы ауыл

шаруашылық өндірісі дәнді-бұршақты дақылдардың егілуінсіз мүмкін емес. Олар өзінің өнімділігімен ерекшеленеді және басқа да дәнді дақылдар үшін азотфиксаторлар болып табылады. Азық-түлік бұршақ дақылдарының арасында кәдімгі үрмебұршақ өзінің нәрлілігімен және қорек мақсатында көбіне пайдалануымен ерекшеленеді. Үрмебұршақ және бұршақ дақылдары көптеген ауруларда: кантты диабет, дененің артық салмағы, несептас ауруларында, ревматизм, подагра, бүйрек және т.б. диеталық өнім ретінде пайдаланылады. Үрмебұршақ әлемнің көптеген елдерінде белоктардың, алмаспайтын аминқышқылдардың, макро және микроэлементтердің, витаминдердің негізгі көзі ретінде пайдаланылады. Вегетариандық тамақтану типінің көбеюімен бұршаққынды үрмебұршақ жануар белогының сапалы алмастырғышы болуда. Қазіргі уақытта Республикадағы үрмебұршақ өндірісі көбіне дақылдардың, табиғи және консервіленген бұршақтарды ТМД елдері мен шет елдерден экспорт арқылы жеткізілуімен қанағаттандырылады. Әлемде бұршақ дақылдарына сұраныс жыл сайын жоғарылауда. Көлемі бойынша бірінші орынды соя, екіншіні үрмебұршақ алады. FAO деректері бойынша, әлемдегі үрмебұршақ өсірілетін алқап жыл сайын артуда.

Көкөністік үрмебұршақ егістік алқаптарын кеңейту дақылдың отандық жоғары белоктық өнімге белсенді импорталмастыруына әсер етеді. Қазақстан үшін бұл ауыл шаруашылық, экономикалық, агротехникалық және агрохимиялық маңызға ие. Жыл сайын Қазақстанда бұршақ дақылдарын пайдалануға қызығушылық артуда. "Қазагромеркетинг" АҚ мәліметтері бойынша 2015 жылдан бастап жыл сайын үрмебұршақ бағасының 11%-ға өсуі байқалған, бұл ішкі және сыртқы нарықта сұраныстың жоғарылауын білдіреді. Бұршақ тұқымдас дақылдарды егу экономикалық орынды егіншілік жүйесінің кірістілігін арттырады.

Жергілікті сұрып генофондын айқындап және өндірісте тікелей пайдалануды зерттеуге үрмебұршақтың ең жақсы үлгілерін таңдап алу мен әлемдік сортиментті зерттеу үлкен мәселе болып отыр. Қажетті сұрып түрлерін алудың бір жолы

жаңа ауыл шаруашылық дақылдарды жерсіндіру мен селекциялық үрдіске ендіру болып табылады.

Бұл мәселені шешу үшін әл-Фараби атындағы ҚазҰУ коллекциясында бар биологиялық, биохимиялық және технологиялық көрсеткіштері бойынша шетелдік және Ресейлік үрмебұршақ іріктеме үлгілерін зерттеу маңызды. Бұл маңызды, нақты топырақ-климатты жағдайларға бейімделген, қайта өңдеу талаптарын қанағаттандыратын және сол дақылдың егу ареалын кеңейтетін сұрыптарын тандап алуға мүмкіндік береді. Кешенді бағалау жоғары өнімді сапаға ие және технологиялық талаптарға сәйкес сұрыптарды тандап алу үшін қажет. Бұл көрсеткіштер дәндердің химиялық құрамымен тығыз байланысты.

Клеткалық инженерия зертханасында жүргізілген зерттеулерде дәндік және түпті үрмебұршақтарының кешенді үлгілері ақуыз және амин қышқылдарының құрамы бойынша бағаланды. Жергілікті жоғары белокты құрамды дәндік үрмебұршақ іріктеме формалары мен линиялары анықталды. Дәндік үрмебұршақтың екі іріктеме үлгілері мемлекеттік сұрып сынамасына жіберілді. Жүргізілген ғылыми зерттеулердің нәтижелерінде бұршақ дақылдарын егу үшін Оңтүстік-Шығыс Қазақстан аймағының табиғат жағдайларының қолайлылығы көрсетілді.